

MUSEET SOM BOK OCH FÄLTSITUATION: VISIONÄREN ERLAND NORDENSKIÖLD

av Christer Lindberg

Inledning

Min enda sträfvän - med undantag för min familj - är att göra det mesta möjliga för kännedomen om Sydamerikas kulturhistoria, skrev Nordenskiöld i ett brev till sin gode vän Arvid Hernmarck. "I Göteborg ämnar jag skaffa mig ett förstklassigt Sydamerikanskt bibliotek. Där skall jag också skapa en Sydamerikansk samling som alla forskare måste räkna med....Sedan skall jag skriva afhandlingar och böcker - och det blir mitt lifsverk" (KB: Nordenskiöld-Hernmarck, 31/1-1920). Hans entreprenörsskap hade inletts mitt under ett brinnande världskrig - i en tid av förstörelse var Erland Nordenskiölds skapande kanske som allra intensivast. Han blev till och med en profitör i den meningen att han effektivt utnyttjade de krigförande ländernas svaga och flukturerande valutor för att få så mycket som möjligt för de pengar han tiggde ihop. Han hade en vision om att utveckla museets minimala yta till ett fält för undervisning och forskning. Göteborgs Museum erbjöd honom möjligheten och hans strategi kan sammanfattas med ett enda ord: *specialisering*. Hans skapelse var i första hand ett renodlat etnografiskt museum, men dessutom specialiserat på Sydamerikas indianer.

Uppfattningen om museet som en bok öppen för att läsas, men samtidigt som ett fältantropologiskt mikrokosmos avslöjar det mesta om Nordenskiölds syn på museets funktion. Den rymmer en spänning mellan det fullbordade och det ofullbordade - en dualism som sammanfaller i en helhet. Här fångas problemet med en publik bestående både av en intresserad allmänhet och de invigda specialisterna. Dikotomin mellan konst och hantverk blir levande - den som alltid producerar en konstgjord åtskillnad mellan form och funktion. Någonstans finns också tvivlet - medvetenheten om att den museibaserade antropologin var en subjektivt skapad profession, precis som teologi eller musikvetenskap. Det hände att Nordenskiöld "kapitulerade" inför detta problem och jämförde sina samlingar med konst i allmänhet. Men hans

utställningsmetod talade för motsatsen och betydligt rikare är också uttalanden där han hävdar att "föremålen är dokument till gagn för vetenskapen" (Nordenskiöld 1916). De frågor om samladets problematik som Nordenskiöld tog upp i sina artiklar "Våra museer och folkbildningsarbetet" (1908) och "Ett föregångsmuseum" (1911) är fortfarande aktuella. Att göra samlingar är ett moment i det etnografiska arbetet - när man skall ställa ut dem uppträder nya problem. Man ställs inför den klassiska motsättningen mellan särskiljandet av etnografiska föremål från konst, dvs. representationen av kultur eller estetik. Frågan om vilken publik man riktar sig till - den allmänna eller den specialiserade - blir alltid också aktuell.

Nordenskiölds museala karriär inleddes 1906 som amanuens till Hjalmar Stolpe vid Riksmuseet i Stockholm. Av Stolpe lärde han grunderna i yrket - att klassificera, dokumentera och ställa ut föremål. Det första stora museiuppdraget blev att sammanställa en förteckning över Riksmuseets etnografiska samlingar, publicerad som *Naturhistoriska Riksmuseum: Kortfattad handledning för besökande af Riksmuseets Etnografiska Afdelning I* (1907). I det korta förordet poängterade museets bristande utrymme på följande sätt: "Besökande böra därför komma ihåg att museet för närvarande snarast är att betrakta som ett öfverfyllt magasin, där det varit nödvändigt att ibland ställa upp samlingar nära hvarandra, som ej geografiskt eller kulturellt höra ihop" (Nordenskiöld 1907:1). Erfarenheterna från expeditionerna till Sydamerika 1899, 1901-02 och 1904-05 blev den praktiska skolningen av etnografen medan intendent Stolpe stod för mycket av den teoretiska bildningen. Att arbeta innanför museets väggar innebär emellertid också att man befinner sig i en styrd miljö - något som den fritänkande Nordenskiöld hade svårt att acceptera. Precis som sin fader sökte han sina egna vägar vilket medförde att hans insatser (en missionsutställning 1907 och ett flertal vandringsutställningar) inte alltid var uppskattade. Efter Stolpes död förlorade han därför kampen om intendentsposten till kollegan Carl V. Hartman. Djupt besviken lämnade Nordenskiöld Sverige för sin fjärde expedition till Sydamerika. På privat initiativ, och med finansiering av Hernmarck, fick man till stånd en vandringsutställning med ett urval av de tusentals föremål han förde hem från Bolivia 1909. "Avsikten med vandringsamlingen är att utfylla den bild ur indianernas liv, som givits genom mitt föredrag om min resa bland indianerna, för att på så sätt meddela åhörare och åskådare en djupare inblick i ett naturfolks liv" (Nordenskiöld 1912:3). Trots avsaknaden av institutionell förankring avböjde han ett erbjudande från museet i Philadelphia för att senare istället acceptera tjänsten som intendent vid Göteborgs museums etnografiska avdelning 1913. Den nyvunna positionen intogs på ett ovanligt sätt - med en begäran om tjänstledighet för expeditionen till Bolivia 1913-14. Det blev alltså först 1915 som omvandlingen av den lilla kuriosaavdelningen till ett etnografiskt museum inleddes.

Att svensk pionjäranthropologi valde museet som vetenskapligt rum var naturligt eftersom såväl akademier som universitet var mer eller mindre reserverat för naturvetenskap. Etnografins "praktiska funktion" hade varit intimt förknippad med de geografiska upptäckterna där kuriosakabinettet blev ett fysiskt bevis på genomförda bedrifter. Museerna var dessutom på internationell frammarsch - i en tid av stora förändringar kom de att utgöra en trygghetens sista

utpost. Här var tiden och rummet fryst och det var möjligt för besökaren att beskåda mänsklighetens barndom i det etnografiska museet för att sedan bekvämt förflytta sig till det tekniska museet där mänsklighetens framtid presenterades. Från att ha varit en förvaringsplats för privata samlingar hade museet under en femtioårs-period förvandlats till ett bildningsinstitut. Att museet inte bara skulle tjäna forskaren och specialisten utan också fylla en samhällsreligiös funktion var förstås inte en unik tanke hos Nordenskiöld. Det bör istället förstås som ett medvetande som växte sig speciellt starkt under början av 1900-talet - rötterna hörde hemma i Upplysningens tidevarv och den positiva synen på massornas deltagande och allmänbildning förstärktes genom de efterföljande demokratiseringsprocesserna. Att se museet som ett socialt instrument med utbildningsfunktion (samlingar som textbok) var en diskussion som tidigt förts i USA och sedan återkom hos museigrundare som bl.a. von Siebold, Thomsen, Richter, Weule, Krause och Thilenius (Frese 1960:73). Men trots alla goda föresatser var och förblev museerna länge en elitinstitution - de privata samlingarna blev publika genom att massorna släpptes in i lokalerna men väl innanför entrén var de nästan undantagslöst utelämnade i en värld som endast kunde förstås av specialisten (ibid:73).

Skapandet av ett föregångsmuseum

För Nordenskiöld fick museet tre viktiga funktioner: 1) att bevara föremål till efterkommande generationer, 2) att tillhandahålla material för forskaren, och 3) att vara en källa för utbildning och underhållning åt allmänheten (Nordenskiöld 1908:15; cf. Lindberg 1992). Kritiken som han framförde mot den gamla utställningsmetoden grundades på att föremål måste visas i sitt kulturella sammanhang. Kabinettmuseerna lät besökaren "gå förlorad" i mängden av föremål och dessutom gav den ensidiga komparativa utställningsmetoden endast ytliga kunskaper. "Museerna få... icke vara så förnämt inrättade att hela behållningen av museibesöket är en djup beundran för museimännens lärdom," menade han (Nordenskiöld 1911:119). Byggandet av ett museum bör vara praktiskt, enkelt och billigt - med stora magasinsutrymmen och funktionella utställningslokaler. Ett urval av föremål skall utställas på ett instruktivt sätt medan merparten av samlingarna hålls magasinerade, dvs. förvarade men inte oåtkomligt nedpackade (Nordenskiöld 1908:16). Förfarandet med en permanent utställning kompletterad av temporära installationer var det viktigaste momentet i utvecklingen från kuriosakabinetten till det moderna antropologiska museet. Gamla tiders kabinettradition hade samtliga objekt uppställda för visning och när golvytor och väggytor inte längre var tillräckligt hängdes föremål ned från taket. Reformeringen fick smeknamnet "humaniseringen" och var det första tecknet på anpassning till det publika intresset - användandet av temporära utställningar var en strategi som också gjorde det möjligt att attrahera

utvalda intressegrupper (Frese 1960:129).

Nordenskiöld integrerade olika teoretiska skolor i sin holistiska utställningsmetod. Han utgick ifrån den tysk/amerikanska kulturgeografiska modellen där föremålen organiserades efter stam och region. Den geografiska (kulturekologiska) exponeringen förstärktes med kartor, landskapsillustrationer och folktypsfotografier. Distribution och spridningsvägar för kulturelementen åskådliggjordes med kartbilder och den tekniska utvecklingen via föremål i kombination med tabeller och fotomontage. Lärjungen Sigvald Linnés mikroskopstudier av keramik utnyttjades på ett sådant sätt för att illustrera den tekniska utvecklingen (tidsperspektivet) av lerkärlstillverkning - i montern arrangerades keramikskärvor, fotografier, teckningar, kartbilder och textutor (Linné 1932:80; Wassén 1932:fig 6). Etiketterna skall vara upplysande men lätta att förstå (utan latinska namn i Nordenskiölds ordval) och i nära anslutning bör det dessutom ligga böcker för vidare studium. Utställningskataloger avfärdade han med motiveringen att de var för dyra för fattiga människor (Nordenskiöld 1908:17, 1911:122). Hans livsverk var inte bara ett etnografiskt, utan i lika hög grad, ett socialt projekt.

Visionen om ett "föregångsmuseum" sträckte sig längre än introducerandet av en instruktiv utställningsmetod - föremålen är alltid döda ting och det krävs att man gör dem levande. Den målsättningen nåddes till viss del genom att kombinera föremål och illustrationer, men för att nå ända fram måste museet kontinuerligt vara under utveckling (Nordenskiöld 1911:121). En gyllene regel var att alltid visa upp nyförvärven innan de hamnade i magasinen. Det krävdes regelbundna föreläsningar av kompetent personal - på dagtid för skolklasserna och på kvällstid för allmänheten (Nordenskiöld 1908:12). "Säkerligen är alla eniga om att besök av skolbarn på våra museer i samband med undervisningen i vissa ämnen är i hög grad lärorikt och väckande. Geografilärarna borde sålunda aldrig försumma, när han läser med sin klass om främmande utomeuropeiska folk, att med sina elever besöka etnografiska riksmuseet för att visa dem föremål karakteristiska för dessa folks kultur. Religionsläraren har också på nämnda museum mycket att visa de elever som han meddelar undervisning i religionshistoria," skrev Nordenskiöld redan under sin amanuensperiod i Stockholm (GEM: B.6022). Varje museum borde också kunna erbjuda allmänheten ett lånebibliotek, och för det specialiserade museet gällde det att systematiskt sammanställa ett forskarbibliotek. Ett sådant arrangemang var naturligtvis endast ekonomiskt möjligt i de stora städerna och för att fylla folkbildningsbehovet i mindre städer och köpingar krävdes det att museet sammanställde vandringsutställningar.

Form och innehåll för det etnografiska museet i Göteborg kan alltså i huvudsak tillskrivas en ensam människas entreprenörskap - men källan till skapandet av detta vetenskapens rum gick långt utanför byggnadens murar. Om vi grafiskt betraktar tillkomsten av Göteborgs Etnografiska Museum i en serie av koncentriska cirklar så finner vi Nordenskiöld i den innersta cirkeln. I fältet utanför kärnan återfinner vi mecenaterna. Utan deras frikostiga och regelbundna donationer skulle verksamheten snabbt frysas. Vid något tillfälle lyckades Nordenskiöld säkra stora summor men oftast uppgick beloppen till ett par tusen kronor från varje bidragsgivare. I den

yttersta cirkeln av spindelväven runt etnografiska museet har vi staden Göteborg och dess storartade kultursatsning som påbörjades kort efter sekelskiftet och sedan tog full fart under perioden 1919-1930. Staden hade vuxit från en gammal köpmannastad till en industrins, varvens och sjöfartens metropol med cirka 200.000 invånare. Som en biprodukt av den ekonomiska blomstringen fick Göteborg ett dåligt rykte om vara materialistiskt och kulturfattigt. Det Nordenskiöldska experimentet var ett av många som växte fram i förvandlingen av Göteborg till en kulturstad där ledande industridirektörer, skeppsredare och bankirer var ivriga konkurrenter i tävlingen om att skänka pengar. Det spirande kulturtänkandet präglades av liberalismens anda - resultatet av internationella kontakter, oppositionstänkande mot det konservativa Stockholm och inte minst av att man startade från en nollpunkt, det fanns helt enkelt inga kulturella institutioner med urgamla traditioner.

Den första epoken i Göteborgs Etnografiska Museums historia

Målsättningen att specialisera museet till Sydamerika och låta de egna samlingarna utgöra basen hade fullt stöd av Hernmarck som kom att finansiera mycket av verksamheten. Kan du skapa något helt i fråga om museets sydamerikanska avdelning, göra det till en sevärdhet, så har du vunnit ofantligt mycket mer än om du samlar smulor från hela världen, menade Hernmarck (GEM: Hernmarck-Nordenskiöld, 10/4-1916). I en tidningsartikel förklarade Nordenskiöld "...att det just är genom fullständigheten, som samlingarna från Sydamerika på museet få intresse för såväl forskning som allmänhet. Det är nämligen icke egentligen indianer jag vill visa på museets etnografiska avdelning, utan primitiv mänsklig kultur, sådan som den ännu finnes inom mycket begränsade områden på jorden. Att jag koncentrerat insamlingsarbetet på Sydamerika beror på praktiska skäl" (Nordenskiöld 1926). Den geografiska avgränsningen visade sig mycket riktigt vara ett vinnande beslut - den internationella uppmärksamhet som det lilla museet fick berodde helt på koncentrationen till ett speciellt område (Wassén 1932:239). Trots specialiseringen försatte Nordenskiöld inte något tillfälle att bredda utställningsmaterialet, bl.a. anordnade han en utställning av afrikanska föremål och fotografier skänkta av Eric von Rosen, samlade svensk "bondetnografi" på semestern, och övertalade den danske kollegan Kaj Birket-Smith att samla Grönlandssaker för museets räkning (GUB: Nordenskiöld-Nordenskiöld 7/2-1917, 10/7-1918; Nordenskiöld-Birket Smith 17/4-1918). När det gällde svensk allmogekultur bedrev han faktiskt systematisk forskning gällande uråldriga jakt- och fiskemetoder i västsverige - resultaten publiceras dock aldrig (Linné-Montell 1933:96).

Grunden för det "nya etnografiska museet" utgjordes av Nordenskiölds egna samlingar från resan 1913-14. Nästa nyförvärv kom från patamona, arekuna och andra stammar i Guiana -

en donation av Olof Liljewalch (Wassén 1932:240). Under sina resor hade Nordenskiöld etablerat kontakter med en rad amatörsamlare vilket ibland gav resultat - en av de ovanligare metoderna var att sätta upp anslag på krogarna i Brasiliens svenskkolonier med uppmaningen att samla till Göteborgs Museum. Till exempel anlände helt oväntat en stor samling vävnader från Cochabamba (KB: Nordenskiöld-Hernmarck 11/12-1917, 16/6-1918). I Göteborg hade Nordenskiöld också stiftat en givande bekantskap med den tre år yngre botanisten Carl Skottsberg. När denne bordade atlantångaren för att leda den Svenska Pacificexpeditionen 1916-1917 till Juan-Fernandezöarna, Påskön och Chile hade den ivrige Nordenskiöld avtvingat honom ett löfte om att skaffa samlingar till museet.

Göteborgs museum och dess mecenater hade delvis finansierat den finländske antropologen Rafael Karstens fältstudier bland jivaros i Ecuador och Nordenskiöld gick ivrigt och väntade på både Skottsbergs och Karstens samlingar när han nåddes av ett mycket positivt besked från Kungliga Vetenskapsakademien. Det mesta av mina samlingar tillhör tyvärr Riksmuseet, hade han skrivit i *Forskningar och äventyr i Sydamerika 1913-1914*. "Voro de förvarade på *en* plats, skulle de vara de största i världen från denna del av Sydamerika" (Nordenskiöld 1915:545). Nu beviljades samtliga av hans samlingar deponering i Göteborg. "På så sätt blir jag i tillfälle att äntligen ge ut en större publikation om samlingarna" (GUB: Nordenskiöld-Nordenskiöld, 23/12-1918). Resultatet blev den enastående seriepublikationen *Comparative Ethnographical Studies* i tio delar (den sista publicerad postumt av Henry S. Wassén). Museet och samlingarna hade blivit till hans mikrokosmos av ett artificiellt fältarbete. Tid och rum fördes samman med hjälp av föremålen, kartorna och böckerna till en omfattande studie av Sydamerikas kulturhistoria före och efter Columbus.

Expeditionerna hade fört honom i kontakt med ett stort antal indianstammar: I Chaco bl.a. ashluslay, choroti, mataco, tapiete, toba och tsirakua och i Bolivias nordöstligaste del stammarna chacobo och itonama. Och på båda sidorna om gränsen mellan Bolivia och Peru hade atsahuacaindianerna fått påhälsning av den märklige vite mannen. Längs de stora flodstråken hade han besökt cavina (Rio Beni), cháma (Rio Madidi), chané (Rio Itiyuro i norra Argentina och Rio Parapiti i Bolivia), chimane (Rio Maniqui), guarayú-pauser, huanyam och huari (Rio Guaporé), mosetene (Rio Beni), tambopata-guarayo (Rio Tambopata), yamiaca (Rio Inambari) och yuracaré vid floderna Chaparé och Sécure i Bolivia. Chiriguano- och churápabostätningarna i närheten av Santa Cruz de la Sierra (östra Bolivia) tillhörde de platser som Nordenskiöld fullständigt "rensade" på föremål. Genom köp och byten blev samlingarna från Bolivia också kompletterade med föremål från siriono-, leco-, maropa-, cayubaba-, canichana-, baure- och palmellastammarna. Föremålen från Bolivia insamlade under expeditionerna 1901-02, 1904-05, 1908-09 och 1913-14 uppgår till över 20.000 nummer i enlighet med nedanstående tabeller (Querejazu 1992):

Tabell 1. Erland Nordenskiölds etnografiska och arkeologiska samlingar

	Etnografi	Arkeologi	Totalt	Utbyten	Insamlat
Folkens Museum	11.339	3.119	14.458	423	14.881
Göteborgs Etnografiska Museum	3.048	2.194	5.242		5.242
Malmö Museum	53		53		53
	14.440	5.313	19.753	423	20.176

Tabell 2. Erland Nordenskiölds samlingar vid Folkens Museum Etnografiska, Stockholm

Etnografiska föremål bestämda till etnisk grupp	11.334
Arkeologiska föremål bestämda till plats och region	3.119
Icke kulturellt och regionalt identifierade	5
Ej längre i museets samlingar	423
	14.881

Tabell 3. Erland Nordenskiölds samlingar vid Göteborgs Etnografiska Museum

Etnografiska föremål bestämda till etnisk grupp	3.043
Arkeologiska föremål bestämda till plats och region	2.194
Insamlat av E. von Rosen	5
	5.242

Nordenskiöld erkände att hans ärolystnad var vad morfinet är för narkomanen. Under sina resor var han som guldgrävaren som alltid hoppades finna den stora guldådran. "Kanske finner jag aldrig min stora 'nugget' men jag skall alltid söka den" (KB: Nordenskiöld-Heremarck, 16/1-1913). Samlandet var det starkaste giftet som han var beroende av - antingen det gällde etnografiska föremål eller sällsynta böcker. I dess självklara logik ingick föreställningen om att

komma i besittning av det unika eller extraordinära, det största eller mest fullständiga. Redan i Nordiska museets källarlokalerna 1910 hade Nordenskiöld förnöjt visat sina fynd för journalister med kommentaren: "Min samling är den största som någonsin hemförts till Sverige...och det bästa med den är att den innehåller alltigenom nya saker, som icke ens Berlins stora etnografiska museum kan uppvisa motstycken till" (Dagens Nyheter, 13/8-1910). Inom parentes bör det kanske påpekas att samlandets konst bestod i mer än att enbart föra med sig tillräckligt med utbytesvaror - Nordenskiölds framgångar tillskrivs hans förmåga att göra sig omtyckt bland indianerna och att få dessa aktivt intresserade av hans arbete (Linné-Montell 1933:93). Beroendet är hela tiden accelererande - i samma utsträckning som det lilla blir stort upptäcker samlaren alla luckorna i sin samling. Så fort dessa blivit fyllda uppstår nya och uppgiften blir oändlig - samlarbegäret tillåter aldrig att samlingen blir komplett. Nordenskiölds första målsättning var att ge besökaren en helhetsbild av indianska kulturer. Utställningen skulle så långt det var möjligt illustrera alla aspekter av gruppens liv. Mycket av Nordenskiölds storhet som museiinnovatör fanns i detta nytänkande - att inte längre enbart ställa ut praktföremål utan också, tillspetsat uttryckt, ställa ut avfallsprodukterna. Halvfabrikat och ofullbordade produkter, t.ex. en påbörjad kanot, användes för att illustrera tillverkningsprocessen. Även om det inte framgår lika klart av Nordenskiölds skrivande som t.ex. hos Franz Boas, fanns det i utställningsmetodiken ett betraktande av varje kultur som ett unikt fenomen. På så sätt kan vi faktiskt tala om en Nordenskiöldsk funktionalism på samma sätt som Robert Lowie diskuterade en Boasiansk funktionalism (Lowie 1937:131). Tydligt är också att hans uttryckliga strävan att illustrera föremålets funktion och deras betydelse i en kulturell helhet utgjorde ett pionjärtänkande - denna teknik fick sitt genombrott i Amerika och Frankrike först efter andra världskriget (Frese 1960:66).

Nästa steg i den holistiska målsättningen blev att täcka in den Sydamerikanska kontinenten. Att samla föremål från alla indianska kulturer var naturligtvis en omöjlighet och Nordenskiöld koncentrerade sig på "typkulturer" för att visa den mänskliga anpassningen i skilda geografiska regioner. En sammanhängande samling från ett stort område, som ger en helhetsbild av de olika skiftningarna i kulturen, bli ett viktigt bidrag till att förstå denna kultur" (Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, 29/7-1926). Den kanske ovanligaste faktorn i samlandets spiral var behovet att säkra ett större antal föremål av samma sort. För allmänheten räckte det alltid med att ha tillgång till ett exemplar, men för specialisten krävdes det ibland flera identiska föremål. För en vetenskaplig föremålsanalys, som t.ex. Nordenskiölds quipusstudier, krävdes ett mycket stort komparativt underlag.

Samlandets passion gjorde att Göteborgs Museums etnografiska avdelning växte till ett etnografiskt museum under Nordenskiölds ledning. Gustaf Bolinder förde hem föremål från motilon, kögaba, chimala och ijca. Karstens stora jivarosamling anlände 1920. Eric Backman säkrade dyrgripar från gränslandet mellan Argentina och Brasilien medan Curt Nimendajú var verksam i Xingu-området. Andra namn som skrevs in i katalogerna var Max Uhle, doktor W. Krickeberg, pater Gusinde, pater Kopper, Douglas Melin och Walter Roth (Wassén 1932:240ff;

Nordenskiöld 1929; Svenska Dagbladet, 27/2-1932). Nordenskiölds misslyckande försök med att komma i kontakt med sirionoindianerna innebär inte att museet saknar samlingar från denna grupp - genom sina kontakter med franciscanmunkarna vid Guarayú tillfredsställdes behovet (Wassén 1932:247). En annan självklar samlarstrategi var byteshandeln med andra museer, bl.a. gjordes utväxlingar med Nationalmuseet i Köpenhamn, Museum of American Indian i New York, Museum für Völkerkunde i Berlin, Pitt Rivers Museum i Oxford och Vatikanens museum (GEM Korrespondens 1916-1932). Från Lindenmuseet i Stuttgart förvärvades dansmasker från nordvästra Brasilien hemförda av Koch-Grünberg. Dessa ger inblick i den primitiva människans föreställning om andevärlden, förklarade Nordenskiöld, och leder vårt museum vidare mot utvecklingen till en bok där de besökande på ett mycket åskådligt sätt kan få lärdom om primitiv kultur (Nordenskiöld 1916). Femton år senare skulle han på nytt få tillfälle att glädjas över en sändning dansmasker: "År 1930 har varit ett givande år för Göteborgs museums etnografiska avdelning...Bland nyförvärven märkas först cirka 400 arkeologiska föremål från norra Argentina...Även i en annan stor samling, som vi tack vare en av Museets vänner förvärvat, spela maskerna en mycket stor roll. Denna samling är gjord av den utmärkte tysk-brasilianske etnografen Curt Nimendajú bland tucuna-indianerna vid övre Amazonas. Dessa indianer äro kända genom Spix och Martius berömda expedition i början av 1800-talet...Det är underligt, huru vi överallt på jorden möta liknande masker och maskering i samband med ceremonier, som på ett eller annat sätt äro förbundna med folkens fruktan för de onda andarna. Vi ha här att göra med föreställningar som äro urgamla och som spritt sig med största lätthet från folk till folk, då de i hög grad tilltalat mänsklig fantasi...Genom de nya förvärven utfyllas betydande luckor i våra etnografiska samlingar, som så småningom få en kontinuitet, vilken i hög grad höjer deras vetenskapliga värde och tar bort den bismak av kuriosa, som gärna vidlåter dylika samlingar" (Nordenskiöld 1931). Själv bidrog han till kompletteringen med en sista expedition till Sydamerika 1927, denna gång till Panama och Colombia. Från chocó- och cunaindianerna sammanställdes en etnografisk samling (27.27) som uppgår till 1.480 nummer och en arkeologisk samling (27.21) från Darien på drygt 1.000 nummer (den övervägande delen från Sigvald Linnés utgrävningar).

I efterhand är det närmast omöjligt att fastställa i vilken utsträckning som Nordenskiöld lyckades uppfylla de önskemål han ställde på museet som institution - att det skulle göra en insats för folkbildningen, samarbeta med skolorna, komma landsbygden till nytta och se till att besökaren fick behållning av sin visit (Nordenskiöld 1908:15). Att Göteborgs Etnografiska Museum ifråga om samlingar och dess utställande höll en mycket hög internationell standard påtalar en samstämmig expertiskår - entusiaster gjorde t.o.m. jämförelser med Museum für Völkerkunde vilket räknades som mönstermuseum. I sin sammanställning från 1932 anger Wassén att museet hade samlingar från 96 stammar och 64 utgrävningsplatser i Sydamerika (Wassén 1932:251 ff). Om museets estetik gav Paul Rivet omdömet "un Musée incomparable" och dennes arrangerande av Musée de l'Homme var tydligt inspirerat av Nordenskiölds verk (Rivet 1932:296). Nordenskiöld införde speciella visningar för skolklasser och med tillgång till elektrisk

belysning utökades öppettiderna ett par kvällar i veckan. Från stadens dagstidningar framgår det också att Nordenskiöld konsekvent ställde ut alla nyförvärv som anlände till museet. Även kravet på ett låne- och forskarbibliotek verkställdes. Huruvida det ursprungliga önskemålet om att museets skatter också skulle komma landsbygden till godo verkligen uppfylldes är tveksamt. Det finns inga uppgifter som tyder på att några stora vandringsutställningar utgick ifrån Göteborg. En sida som har kritiserats hos Nordenskiöld som museiman har gällt etikettering av samlingar. Det finns säkerligen en parallell mellan Nordenskiölds fältanteckningar och hans etikettering - angivandet av kortfattade nyckelord som han vid behov kompletterade med sina minnesbilder. Som forskare upplevde han sin tid alltför dyrbar för uppgifter som elever eller assistenter kunde utföra. Trots denna eventuella svaghet framstår utvecklingen av Göteborgs Etnografiska Museum som kronan i Nordenskiölds entreprenörsskap. Han lyckades med sin förutsättning att förvandla kuriosakabinettet till ett centrum för forskare och att göra museet till en lärorik samlingsplats för unga som gamla. Museet blev en institution i Göteborgs kulturliv och i den processen utvecklade Nordenskiöld både samlandets och utställandets teknik. Det krävs en viss naivitet för att fullborda sin livsuppgift, menade han (KB: Nordenskiöld-Hernmarck, 16/1-1913). Skapelsen som han lämnade efter sig är ett bevis på oändligt mycket mer: specialisering, kunskap, envishet och fantasi.

Källhänvisning

Dagens Nyheter, 13 augusti 1910.

Frese, H. H.

-1960. *Anthropology and the Public: The Role of Museums*. E. J. Brill. Leiden.

Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning, 29 juli 1926.

Göteborgs Etnografiska Museum (GEM)

- Manuskriptsamling B.6022: "Besöken av skolklasser på våra museer."

- Korrespondens 1916-1932.

Göteborgs Universitetsbibliotek (GUB)

- Brevsamling: Nils Erland Herbert Nordenskiöld.

Kungliga Biblioteket (KB)

- Deposition 93a, Arvid Hernmarck.

Lindberg, C.

-1992. *The Pioneers: The Rise of American Anthropology*. Research Reports from the Department of Sociology. Lund.

Linné, S.

-1932. "Erland Nordenskiöld." *Der Weltkreis*, 3Jg, Heft 3.

Linné, S. & Montell, G.

-1933. "Erland Nordenskiöld." *Ymer*, Vol 53, No 1.

Lowie, R.

-1937. *The History of Ethnological Theory*. Rinehart & Co. New York.

Nordenskiöld, E.

-1907. *Naturhistoriska Riksmuseum: Kortfattad handledning för besökande af Riksmuseets Etnografiska Afdelning 1*. Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB. Uppsala.

-1908. "Våra museer och folkbildningsarbetet." *Social Tidskrift*, Åttonde Årgången, Januari.

-1911. "Ett föregångsmuseum." *Populär Naturvetenskaplig Revy*.

-1912. *Förteckning över en vandringssamling från Sydamerikas indianer*. Albert Bonniers Boktryckeri. Stockholm.

-1915. *Forskningar och äventyr i Sydamerika 1913-1914*. Albert Bonniers Förlag. Stockholm 1915.

-1916. "Dansmasker m.m. från indianerna i Nordväst-Brasilien." *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 1 mars.

-1926. "Värdefull etnografisk samling från Palicurindianerna till museet." *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 15 januari.

-1929. "Några nyförvärv till Göteborgs museums etnografiska avdelning." *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*, 30 maj.

-1931. "Intressanta nyförvärv till Göteborgs museums etnografiska avdelning visas från idag." *Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning*. 8 januari.

Querejazu Lewis, R.

-1992. Manuskript: "Nordenskiöld's Ethnographic and Archeological Collections in Sweden." Compiled by Roy Querejazu Lewis and Hugo Daniel Ruiz. Edited by Roy Querejazu with the assistance of Christer Lindberg.

Rivet, P.

-1932. "Nils Erland Herbert Nordenskiöld." *Journal de la Société des Americanistes de Paris*, nouvelle série.

Svenska Dagbladet, 27 februari 1932.

Wassén, H.

-1932. "Le Musée Ethnographique de Göteborg." *Universidad Nacional, Instituto de etnología, Revista*.